

ning av en "underliggande" verklighet, utan bara som ett redskap för att systematisera våra erfarenheter. Således är den kritiska realismen falsk (jfr s 46, 135).

Detta verkar dock förutsätta att den kritiska realismen är falsk. En kritisk realist skulle t ex kunna hävda att "dolda variabler"-tolkningen är sann och Köpenhamnstolkningen falsk. Att de är empiriskt ekvivalenta hindrar inte att det (av icke-empiriska skäl) är berättigat att tillskriva dem olika sanningsvärde enligt en kritisk realist, som ju anser att naturvetenskapliga teorier uttalar sig om en verklighet "bakom" fenomenen (se ovan).

Att empiriskt ekvivalenta tolkningar kan ha olika sanningsvärde är möjligen en tveksam ståndpunkt. Men den vederläggs knappast, vilket Nordén tycks försöka med, genom att man bara ger exempel på två empiriskt ekvivalenta tolkningar.

Och att naturvetenskapliga teorier uttalar sig om en verklighet "bakom" fenomenen är möjligen en tveksam ståndpunkt. Men den vederläggs knappast, vilket Nordén tycks försöka med, genom att man bara ger exempel på två empiriskt ekvivalenta tolkningar som, givet kritisk realism, beskriver oförenliga underliggande verkligheter. Nordéns argument vore relevant om kritisk realism skulle implicera att eftersom tolkningarna är empiriskt ekvivalenta, så måste

båda vara sanna. Verkligheten kan inte vara både på ett sätt och ett annat, oförenligt med det första. Men kritisk realism implicerar inte att båda tolkningarna är sanna. En kritisk realist kan anse att (minst) en av dem är falsk.

Det har dessutom sagts mig att Köpenhamnstolkningen och "dolda variabler"-tolkningen inte *är* empiriskt ekvivalenta. Det gör inte saken bättre för Nordén.

Nordén säger, såväl i detta kapitel som i övriga, en hel del som jag inte berört. Jag har försökt hålla mig till det som har störst filosofiskt intresse. Boken är läsvärd som en introduktion till nutida fysik. Vad gäller det mer filosofiska inslaget kan konstateras att Nordén i ganska låg grad klargör exakt vilka teser hon driver i de olika kapitlen, och på vilka sätt hennes argument är relevanta. I kapitel 5 uppger hon kanske tydligast vilken tesen är (se ovan), men denna är konstigt nog en följd av studiens själva utgångspunkt. Dessa otydligheter är beklagliga.

Jens Johansson

Bo Malmhøst och Ragnar Ohlsson m fl: *Filosofi med barn. Reflektioner över ett försök på lågstadiet*. Carlsons Bokförlag 1999 (Stockholm).

Detta är en 420 sidor tjock slutrapport från ett ungefär tio år långt försök med filosofiundervisning på

lågstadiet. En delrapport (*Barn som filosofer*, Centrum för barnkultur-forskning nr 18) kom 1991. Under åren 1989–1994 skedde själva undervisningen, men sedan har man gjort diverse uppföljningar och återvänt till klasserna gång på gång för att spana efter eventuella effekter. Säkert kommer denna mycket ambitiösa genomgång av problemområdet att väcka stort intresse bland i första hand lärare och andra pedagoger, föräldrar och kanske skoladministratörer. Den är också skriven på ett i allmänhet lättillgängligt och ibland lite humoristiskt sätt som fördelaktigt avviker från alla torra rapporter man läst genom åren. Därtill kommer en viss distans och självkritisk ton – författarna är inte rädda för att avslöja sina tillkortakommanden, inte ens elevernas ”uppror mot filosofin”. Det är en klok inställning, ty hela studien vilar egentligen på ett tämligen bräckligt underlag – mer om detta senare. Först behövs en presentation av hur försöket gått till.

Många är de pedagoger som på olika sätt velat pröva barnets möjligheter och gränser och när det gäller filosofi så är det amerikanen Matthew Lipmans koncept som har använts mest. Han grundade på 1970-talet IAPC (The Institute for the Advancement of Philosophy for Children) och målgruppen var från början 12–13-åringar. Men

numera täcker institutets program alla åldrar från förskolan och uppåt. ”Läroböckerna” är skönlitterära och oftast författade av Lipman själv. I detta försök användes Alva (”Elfie”), Kio och Guss samt Vittra (”Pixie”). För säkerhets skull är det bäst att nämna att det inte finns några som helst likheter med Sofies värld – utom möjligen ramhistorien där. I Lipmans böcker finns inga filosofer eller teorier nämnda, de filosofiska frågorna ska så gott det går gestaltas och diskuteras i texten. Därtill kommer mycket omfångsrika lärarhandledningar med en tämligen handfast styrning av processen. Institutet har filialer i flera länder, några olika tidskrifter, regelbundna konferenser och utbildning av lärare.

Vad är nu syftet med allt detta? I en tidig uppsats menade Lipman att han var ute efter att precisera vad filosofi egentligen var. Han var missnöjd med hur den bedrevs vid akademierna och att utvecklingspsykologerna (läs Piaget) inte hade tagit barnens filosoferande på allvar. Detta fångas upp av Ragnar Ohlsson (RO) i denna rapport med avsnitt som ”Vad är filosofi?” (ett slags programförklaring), ”Är detta filosofi?” (vindlande analyser av lek-tionsinnehåll) och det avslutande ”Om filosofins nytta” (funderingar om personlighetsdanning och livsfilosofi). Lipmans huvudmål var i

första hand att skola in barn i ett filosofiskt tänkande med hjälp av hans egna åldersanpassade texter som skulle ge impulser till filosofiska samtal, övningar och lekar. Tonvikten lades på sådant som diskussioner, begreppsanalyser, logiska relationer. Programmet visade sig ha en överspridande effekt på barnens läsförståelse och förmåga att resonera matematiskt. Deras kommunikativa färdigheter ökade, de visade större nyfikenhet och fick en bättre inställning till skolarbetet. Andra forskningsresultat pekar mot att programmet förbättrar exempelvis formell och informell logik, kritiskt tänkande, flexibilitet och fantasi. Allt detta redovisas kortfattat i rapporten och det är naturligtvis sådana mer eller mindre säkra hypoteser som ligger bakom det faktum att de svenska "barnfilosoferna" valde att följa just Lipmans modell för hur filosofin bör introduceras i de första klasserna. Den har ju inspirerat många, men också blivit ifrågasatt och man saknar en mer utförlig diskussion här om varför just filosofi "à la Lipman" är det rätta för ett svenskt lågstadium. Den enda kommentar som motiverar detta val är att "här fanns en utarbetad pedagogik och färdiga läromedel avsedda att aktivt inöva eleverna i ett filosofiskt förhållningssätt..." Man kan jämföra med dansken Per Jespersen, som

sedan länge utvecklat en egen metod att introducera filosofi inom modersmålsämnet med hjälp av skönlitteraturen. Han påstår framt att Lipmans historier inte fungerar i Danmark, därför skriver han sina egna.

Men min invändning betyder inte att jag tycker det var fel att även hos oss pröva IAPC:s program. Det är det mest genomtänkta, har uppenbarligen fungerat i många länder och Bo Malmhøst (BM), som i stort sett tog hand om själva undervisningen, har stor erfarenhet av Lipmans material och metoder. På goda grunder har han rensat en del i den kritiserade logikträningen och i stället utvecklat exempelvis fantasiövningarna. Men man har i övrigt följt hela konceptet och tydligen också ibland haft Lipman själv som rådgivare. Den egentliga försöksklassen i Upplands Väsby hade filosofi två lektioner veckan i årskurs 1–3, medan övriga klasser bara hade en. I någon klass varierade man materialet och använde bla *Lille Prinsen* av Saint-Exupéry. Allt som hände i klassrummen dokumenterades genom loggböcker och bandinspelningar.

En vanlig försöksbild när man forskar om undervisning är följande: Lärare A undervisar klassen B vid tidpunkten C i ämnet D med metoden E, osv. Sedan ska man dra generella slutsatser om hur

barnen lär sig bäst, vilken metod som är effektivast osv. Men sådana hypoteser är synnerligen kontextbundna – ändra en variabel och resultatet kan bli det motsatta. I detta mångåriga försök har de båda huvudpersonerna varit väldigt djärva måste man konstatera. Hela försöket bygger på antagande att universitetslärare X eller gymnasielärare Y ska klara av att utan tidigare erfarenheter undervisa på lågstadiet. Egendomligt nog finns ingen "riskbedömning" av detta faktum i rapporten. Själva är jag mer imponerad av den prestationen än av det faktum att man lärt småbarn filosofi! Det måste vara just denna lärarinsats som försöksresultatet hänger på, kanske t o m mer än på själva innehållet i undervisningen. Det var det jag avsåg med "bräckligt underlag" tidigare. I detta sammanhang skulle jag också vilja efterlysa de ordinarie klasslärares synpunkter. Eftersom de känner barnen bäst måste väl deras iakttagelser vara av intresse? De är märkligt frånvarande här, och författarnas förklaring är att det inte fanns resurser att intervjua alla inblandade. En del kortfattade citat från loggböcker och brev finns dock med och de visar, tycker jag, att där fanns mer att hämta. BM och RO har i stället använt sig av olika fantasifulla och okonventionella kontrollmetoder. En matematiker

och en pedagog redovisar i rapporten hur de lagt upp en undersökning av filosofiklassen och en kontrollgrupp. Man spelade in hur grupperna resonerade när de försökte enas om lösningen på ett matematiskt problem som gällde en oändlig decimalutveckling (förenklat handlade det om $100/3$ uttryckt i decimal form). Skillnaden blev avsevärd mellan undersökningsgrupperna, men den gällde inte begrepps-förståelse utan hur de argumenterade, tolkningen av uppgiften, intentionsdjupet. Men att två timmars filosoferande under lågstadietiden kunde utveckla sådana kvaliteter i tänkandet vågar man naturligtvis inte påstå utan vidare i den försiktigt formulerade sammanfattningen. Ett annat test initierades av konstbildaren Jeanette Rangner på Nationalmuseum. Man spelade in samtal från tre klasser i årskurs fyra kring några olika konstverk. Tanken var att visningen skulle stimulera barnen att ställa frågor och formulera idéer och locka fram deras egna tankar om konst. Här visade det sig att flera elever i kontrollklassen verkade väl så filosofiska som försöksklassen. Men i gengäld tvingade den senare till sig extra tid för att se sig omkring på egen hand och avslutade dessutom hela visningen med att åka rutschkana nedför hela stora trappan i entréhallen! Initiativförmåga och fantasi alltså – det visar på "unika

kvaliteter” hos försöksklassen, menar författaren (här BM). I ärlighetens namn bör sägas att det också fanns andra indikationer för denna slutsats.

Det finns en välbekant paradox i läraryrket som innebär att läraren har nått sitt mål när han eller hon själv har blivit överflödig. Kants formulering var: ”Tvånget är nödvändigt. Men hur framodlar jag friheten genom tvånget?” Samma problem finns i detta försök preciserat som en tänkbar möjlighet att genom filosofiundervisning förena auktoritet med fostran till självständighet och kritiskt tänkande (samt tolerans). Det är ju välkända mål i läroplanen som kan tyckas svåra att förena. Men just i filosofiska samtal – och nästan bara där – förenas de på ett naturligt sätt, skriver RO. Just detta innebar ett problem för vissa elever, oftast de ordentliga, plugginriktade som blev skeptiska mot en lärare som inte hade några ”rätta” svar. En klasslärares iakttagelse var: ”Filosofin ger de kreativa eleverna stort utrymme på de faktasökandes bekostnad”. Sakerligen har gymnasielärare i filosofi liknande erfarenheter – här finns alltså ett pedagogiskt problem som hänger samman med ämnets karaktär. En slutsats av allt detta är, tycker jag, att den på många sätt spännande rapporten *Filosofi med barn* speciellt bör intressera våra

lärarutbildare!

Fler kommuner har redan visat intresse av att vilja pröva filosofi på lågstadiet – frågan är hur man då ska gå tillväga. Lipmanprogrammet och dess speciella texter kräver att man grundligt sätter sig in i både innehåll och metoder. Ett alternativ kan vara att låta intresserade lågstadielärare (helst fortbildade förstås) foga in filosofiska moment i sin vanliga undervisning. Hos många sker det nog redan, men utan några filosofiska pretentioner. Skönlitteraturen är förstås oöverträffad som utgångspunkt. Går det inte att urskilja de flesta filosofiska problem i Astrid Lindgrens samlade verk?

Jan-Erik Westman